

**TEMURIY MALIKA AYOLLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY
FAZILATLARI**

Bobomuradova Nargiza Juraevna

Buxoro davlat universiteti

“Ekologiya va geografiya” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Temuriylar salatanati davridagi ma'naviy-ma'rifiy hayot, insonlararo munosabat, ijtimoiy munosabatlar, hamda ayollarning davlat masalalariga bo'lgan ta'sir darajalari masalalari yoritilgan.

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЕ КАЧЕСТВА ТИМУРИДСКИХ ПРИНЦЕСС

Бобомурадова Наргиза Жураевна

Ст. преподаватель кафедры экологии и географии Бухарского

государственного университета

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы духовно-просветительской жизни, межличностных отношений, общественных отношений, а также уровня влияния женщин на государственные дела в период правления Тимуридов.

SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF TIMURID PRINCESSES

Bobomuradova Nargiza Juraevna

Bukhara State University "Ecology and Geography"

senior teacher of the department

Abstract: This article covers issues of spiritual and educational life, interpersonal relationships, social relations, as well as the level of influence of women on public affairs during the reign of the Timurids.

Qadimdan Sharqning ayollari o'zining go'zalligi, donoligi, hayosi, ibosi bilan boshqa xalq ayollaridan tubdan ajralib turishgan. Ayniqsa, bu o'rinda Temuriy malikalar alohida ahamiyatga ega. O'tmishimizga nazar tashlanganda Temuriylar va Boburiylar saltanatlarida ayollarga ko'rsatilgan izzat-hurmat va e'tibor boshqa Sharq sulolarida kuzatilmaydi.

Temuriylar va Boburiylar sulolasidan oldingi sulolalarda biror ayol haqida ma'lumot olish uchun bir nechta kitobni varaqlash kerak bo'lsa, birgina "Boburnoma"da 74 ta ayolning ismi 230 o'rinda hurmat bilan keltirilgan.¹ Bundan ajdodlarimizni yuksak ma'naviyatli, keng dunyoqarash egalari bo'lganliklarini bilish mumkin.

Chunki aynan ayollar, erkaklar urush safarlarida bo'lgan paytlarida farzandlarga, shahzodalarga tarbiya berishgan va bunyodkorlik ishlariga boshchilik qilishgan.

¹ Boburnoma Toshkent-2007

Biz bu o`rinda shunday Temuriy malikalardan ikki go`zal xonim haqida so`z yuritmoqchimiz. Ularning har biri tariximizda ulkan burilish yasab, o`chmas iz qoldirishgan.

Bular: Amir Temurning suyuqli ayoli Saroymulxonim hamda Husayn Boyqaroning go`zal xonimi Xadichabegimdir.

Dastlab Saroymulxonim haqida. Saroymulxonim Chig`atoy ulusiga mansub mo`g`ul xonlaridan Qozonxonning qizi bo`lib, 1341 yilda tug`ilganlar. 1355-yilda esa Movarounnahr hukmdori amir Qozog`onning nabirasi amir Husayn ularni nikohiga kiritgan. 1370 yildagi jangda Amir Temur Amir Husaynni yengib, uning haramidan 4 ayolni o`zi bilan olib qaytadi. Ular orasida Saroymulxonim ham bor edi.

Amir Temur Saroymulxonimni nikohiga olgach, “ko`ragon” unvonini oldi. Saroymulxonim haramda katta xonim ya`ni Bibixonim nomini olganlar. Albatta bunday unvon haramdagi eng oqila, didli hamda keng dunyoqarash egasiga berilardi. Bundan tashqari Saroymulxonim juda go`zal bo`lganlar.

Amir Temur harbiy yurishlarida Saroymulxonimni ko`pincha birga olib yurgan. Hatto saroyda vujudga kelgan muammolarni hal qilishda Saroymulxonim oqilona maslahatlarini ayamaganlar. Amir Temur Saroymulxonim maslahatlariga oshkora bo`lmasada, pinhona ravishda ehtiyoj sezib turgan.

Aytishlaricha Amir Temurga Isfaxon qamali uzoqqa cho`zilgani tufayli qo`shinni ta`minlashga mablag` yetmay qoladi. Shunda u Saroymulxonimga “Qo`shinning zahirasi tugadi, xazinadan zar yuboring”,- deb xat yuboradi. Saroymulxonim esa “Zaringiz tugagan bo`lsa, siyosatingiz ham tugaydimu”, degan kinoyali javob yuboradi. Amir Temur kinoyani tushunib, so`yib yeyilgan qo`y-mollar suyaklariga muhr urdirib, Isfaxon qamali tugaguncha ulardan pul o`rnida foydalanadi. Keyinchalik ular tanga pullarga almashtiriladi.<sup>2</sup> Saroymulxonim sharofati bilan xazinadan ortiqcha mablag` ishlatilmagan holda, ko`zlangan maqsadga erishiladi.

Sohibqiron Amir Temur Saroymulxonimdan farzand ko`rmagan. Ammo sohibqiron o`z o`g`li Shohruh Mirzoni, suyuqli nabiralari Muhammad Sulton Mirzo, Xalil Sulton Mirzo, Ulug`bek Mirzo va boshqa mirzolari bevosita zukko Saroymulxonim tarbiyasiga topshirgan edi. Bundan shuni anglash mumkinki, Amir Temur Saroymulxonimni juda hurmat qilgan va ardoqlagan.

Endi esa Xadichabegim to`g`risida.

Xadichabegim 1451-yilda Hirotda tug`ilib, 1457-yilda abu Sayyid Mirzoga hadya qilingan.1469-yilda Abu Sayid Mirzo halokatga uchragach, Husayn Boyqaro Xadichabegimni ko`rib sevib qoladi va uni nikohiga oladi.

²Turg`un Fayziyev “Temuriy malikalar” 8-bet Toshkent-“O`zbekiston” - 2013

Xadichabegim makkorona hiylalarini ishlatib, haramda ulug' beka unvonini oladilar. Bu xonim doimo o'g'li Muzaffar mirzoni taxtga o'tqazish to'g'risida bosh qotiradi. Hamda buning uchun yo'ldagi deyarli barcha to'siqlarni olib tashlaydi. Juda ko'p insonlar bu yo'lda halok bo'ladi. Husayn Boyqaroni Xadichabegim Muzaffar Mirzodan boshqa o'g'illari bilan teskari qilib qo'yadi. Hatto ular o'z otalari bilan jang qilishgacha borishadi. Husayn Boyqaro saltanatining asosiy yemirilish sababi ham aynan shudir.

Ammo Alisher Navoiy Sab'ai Sayyorning X bobini Xadichabegimga bag'ishlagan. Navoiy Xadichabegimni Bilqisi soniy (Sulaymon payg'ambarning suyukli xotinlarining nomi Bilqis bo'lgan), Sorai uzmo, Xadishai kubro deb atagan. Yana Xadichabegimning madhi ulyo (oliy yo'lboshchi), ismatut dunyo (dunyo pokizasi) kabi unvonlari bo'lgan³. Bundan tashqari Navoiy Xadichabegimga atab go'zal g'azal bitgan.⁴ Xurshid Davronning "Sirli olam" jurnalida e'lon qilgan "Navoiyning ichki armoni" nomli maqolasida "Navoiy Xadichabegimni sevgan, unga Husayn Boyqaro uylangach uylanmay o'tishga qaror qilgan" -degan fikrni aytadi. Ammo manbalarga ko'ra bu fikr to'g'ri emas. Chunki Xadichabegim go'zal bo'lsada, Navoiy sevadigan ayol bo'lmagan. Aksincha Xadichabegim boshqa saroy a'yonlari bilan birga Navoiy va Husayn Boyqaro o'rtasida ziddiyatlar keltirib chiqaradi.

"Boburnoma"da esa u haqida "O'zini oqila tutar, vale, beaql va purgo'y xotun erdi. Rofiziya (shialik mazhabi) ham ekandur", deb yoziladi.⁵

Demak, Xadichabegim Bobur nazarida ham o'ta hurmatli ayollar safida bo'lmagan.

"Yaxshidan bog' qolar, Yomondan dog'" deb bekorga aytilmagan albatta. Bu ikki xonim ham o'ta obro'li, hurmat- e'tiborga ega, go'zal ayollar bo'lishgan. Amir Temur va Husayn Boyqarodek buyuk insonlar ularni o'zlariga loyiq deb bilganlarmi demak, ular oddiy ayollardan farqlanib turishgan. Saroymulxonim har qanday vaziyatda o'zini boshqara oladigan ayol bo'lib, vaqti kelganda Amir Temurni ham boshqara olganlar. Ya'ni o'zgalar ongini o'zlariga qarata oladigan kuchga ega bo'lib, bu fan tilida *refleksiya* deyiladi.

Bibixonimning yana bir yutuqlari shundaki mol-dunyoga havasmand ayol bo'lmaganlar. Yoshliklaridan moddiy jihatdan to'laqonli hayot kechirganliklari tufayli, mol-dunyoga o'chlik hissi bo'lmagan.

Saroymulxonimning barcha go'zal fazilatlariga sabab *genetik* jihatdan xonlar avlodiga mansubliklaridir. Ma'lumki, saroy doimo ilm - ma'rifat o'chog'i sanalgan.

³ Navoiy "Asarlari" 15-jildligining 9-jildiga P.Shamsiyev tuzgan izohlardan

⁴ Navoiy mukammal asarlar to'plami 20 jildligi, 1-jild 59-bet 1987

⁵ Boburnoma 231-bet

Chunki xon va amirlar o'z atroflariga mamlakatning eng zakovatli insonlarini yig'ib, ba'zi qarorlar qabul qilish hamda yurtida islohotlar o'tkazish masalalarida ulardan maslahat so'rashgan. Buning yana bir sababi esa xonlar o'z farzandlarini ta'lim-tarbiyasini mana shunday buyuk aql-zakovat egalariga ishonib topshirganlaridir. Buning natijasida esa farzandlar ota-onalaridanda yuksakroq bilim tafakkurga ega bo'lgan bo'lsalar, keyinchalik bu qondan-qonga o'tib, nabiralarga, ham nasliy jihatdan ma'rifatlilik, ham saroydagi yuksak madaniy – ma'naviy muhit birgalikda o'z ta'sirni o'tkazib, komil insonni shakllantirgan. Saroymulixonim ham mana shunday muhitda tarbiya topganlar va saroy ayollariga xos barcha xususiyatlar xonimda mujassam bo'lgan.

Sangvinik temperamentga xos barcha xususiyatlar (bosiqlik, mulohazakorlik, sabrlilik va boshqalar) Bibixonimda mavjud bo'lganligi uchun ham u kishi har qanday vaziyatda o'zini Amir Temurga munosib ravishda tuta olganlar. Hech qachon o'z sha'niga gard yuqtirmaganlar.

Buning isbotini esa yuqorida keltirgan misollarimizda ko'rishingiz mumkin.

Xadichabegim esa xolerik (hukmronlikni yoqtiruvchi va shuhratparast, tanqidni qabul qila olmaydigan, jahldor...) temperament egasi bo'lgan. Insonlarni, go'zal xulq-odob muomala madaniyati bilan emas, aynan tashqi go'zallik bilan o'ziga rom eta olganlar. Hukmron bo'lish hissi boshqa har qanday mayldan ustunlik qilgan va shuning uchun ham Muzaffar Mirzoni taxtga o'tqazish yo'lidagi barcha to'siqlarni ustalik bilan olib tashlaganlar. Buning ortida esa o'z o'g'li nomidan mamlakatni boshqarish maqsadi yotgan albatta. Aynan Xadichabegimdagi *egoizm* Temuriylar saltanatining inqirozga yuz tutishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan.

Yuqorida ikki go'zal Sharq ayollari to'g'risida so'z yuritdik. Biri Temuriylar saltanatining nozik ustunlaridan biri bo'lgan bo'lsa, ikkinchisi ushbu saltanat ildizlariga bolta urgan. Ularning saroydagi mavqei teng bo'lsada, ikkisi shu mavqedan turli yo'llarda foydalanganliklarini guvohi bo'lamiz.

Ayol nozik xilqat. Uning ummondek mehri yuksak tog'larni eritgudek qudratga ega bo'lsa, uning qahri dunyoni o'zgartirib yuborishga qodir!

Umuman har qanday ayol ichki dunyosida sirli bir kuch yashiringan bo'ladi. Biroq shu kuchni mustahkam iroda va sabr bilan to'g'ri yo'lga yo'naltirilgan insonlargina buyuklik martabasiga erisha oladilar.

Xadichabegimdagi ichki kuch ham to'g'ri yo'naltirilganda, balkim, mamlakatimiz tarixida Saroymulxonim kabi yorqin iz qoldirilgan bo'lar edi.

Dunyo yaralgandan buyon ezulik va yovuzlik kurashi davom etmoqda. Eng muhimi biz yoshlar, buyuklar o'tmishini o'rganish barobarida, ularning yutuq va

kamchiliklaridan xulosa chiqargan holda, qalbimizda ezgulik saltanatini bunyod etishdek vazifani bajarishga kuch topa olaylik.

ADABIYOTLAR

1. Boburnoma Toshkent-2007
2. Turg'un Fayziyev "Temuriy malikalar" Toshkent-"O'zbekiston" – 2013
3. Navoiy mukammal asarlar to'plami 20 jildligi, 1-jild 59-bet 1987